

ЧОМУ САМЕ МІСТА?

Я археолог, і моє улюблене місце в Римі не Колізей і не Форум, а античне звалище Монте-Тестаччо. Просто посеред міста височіє величезна купа битої кераміки. Сюди давні римляни скидали амфори, в яких перевозили вино й оливкову олію по всьому Середземномор'ю. Кожна така посудина була в половину людського зросту заввишки, а виготовляли їх з грубої глини, що натирала мозолі на руках вантажників. Завдяки характерній формі — дві ручки й гострий нижній кінець — амфори було зручно вантажити в трюми чи розставляти сторч на піщаних пляжах, але для чогось іншого ці витвори вже були не дуже придатні. Коли вантаж амфор прибував на залюднені береги Тибру, в самісіньке серце римського світу, то невелику частину використовували знову, ще невелику — переробляли. Але здебільшого люди вичерпували вміст амфори, а тоді викидали її. Спливали століття, купа череп'я зростала, і в результаті один зі славетних пагорбів Риму є насправді не пагорбом, а людським витвором — власне, звалищем. Сьогодні на Монте-Тестаччо побудовано модні нічні клуби, його сотні разів перекопували та зводили нові будівлі. Але донині з-поміж рослинності на його схилах витикаються залишки двадцяти п'яťох мільйонів античних амфор.

Уявімо тепер цілком інакший мегаполіс. Яке моє улюблене місце в Токіо? Задвірки рибного ринку Цукідзі, куди не навідуються туристи. Цукідзі величезний, ряди захащені пластиковими відрами й діжками, де кишать усі можливі жителі солоних глибин. Намагаються видряпатися з цеберок краби, перекладено льодом маленьких рибинок, виблискують у світлі прожекторів шматки тунця. Ринок відкритий для всіх, і шеф-кухарі та власники ресторанів штовхаються тут поруч з домогосподинями: всі бажають якнайкраще роздивитися сьогоднішній улов. У цьому світі немає дружніх балачок, а є небезпечні стрімкі рухи потужних вилчастих автонавантажувачів, що маневрують серед натовпу, вивозячи відходи. За ринком — величезне звалище пінопластових контейнерів з-під тунця, кальмара та креветок з усього світу, що лишилися після чергових ранкових торгів. Ця купа заввишки як двоповерховий будинок, а за площею така, що час до часу її прибирають бульдозерами. Деякі коробки чавлять і розривають, і шматки від них висипаються в провулки. Коли тут не працюють машини, торговці та їхні помічники виходять перебрати купи подертих контейнерів. Цілі забирають і знову наповнюють рибою чи іншими продуктами.

Античний Рим і сучасне Токіо лежать буквально на різних кінцях світу, але якщо відступити вбік і поглянути на них як на міста, побачимо спільні риси. Окрім ринків і звалищ, є ще багатоповерхові будинки, довгі вулиці, каналізація, водогін, майдани, ділові центри з фінансовими інституціями й урядовими установами. Тисячі звуків і запахів змагаються з погодою та денним світлом, що обрамлюють небокрай рукотворного середовища. Юрмляться люди: багаті й бідні, молоді й старі, жінки й чоловіки, люди з різною орієнтацією, трансгендерні особи, люди з інвалідностями і повносправні, люди з роботою і без, студенти й учні, місцеві жителі й гості міста. У містах буяють виробництво та споживання, створюється не просто більше продукції, а більше продукції на душу

населення — і це парадоксально, бо помешкання в місті зазвичай набагато менші, ніж у селі. В умовах такого достатку й наддостатку лишається тільки швидше все використовувати й викидати на сміття.

Викидання відходів — найяскравіша ознака міського життя, і не має значення, чи йдеться про черепки, яким дві тисячі років, чи про шматок пластику, який викинули сьогодні вранці. Придивившись до концентрованого посліду власного міського життя, помічаєш його всюди: у сміттєвих контейнерах з гордовитим логотипом розвиненого ділового центру; в кузові вантажної машини, припаркованої біля будівлі, де відбувається ремонт; у сміттєвозі, який ніяк не можеш об'їхати; легіони працівників служби благоустрою підмітають вулиці й підземні переходи, збирають і вивозять сміття. Сміття — це знайомий ритм, знайома схема накопичення. Після свят утворюється таке собі похмілля переповнених смітників; паради, фестивалі, літні вихідні теж лишають по собі вщерть набиті контейнери. Прямо чи опосередковано, одержимість міста сміттям повсюдна, і щойно почнеш придивлятися, будеш помічати її кругом. Вітаю! Ви тепер археолог.

Звівши очі чи роззирнувшись, можна побачити, що мовчазну історію міського життя розповідає не тільки сміття. Ваше місто (навіть якщо воно молоде) має безліч слідів, у яких відкриває свою історію з часів, коли ви ще не ходили його вулицями. Можливо, це заглибина в тротуарі на місці колишньої телефонної буди, а може, врослі в асфальт рейки, якими більше не користуються. Можливо, це раз чи й не раз оновлена будівля, суміш вікторіанського фасаду й сучасних дзеркальних вікон, або ж бетонна споруда доби модерну, прикрашена квітами й життєрадісними підвіконнями. А може, це свіжовикопана канава, в якій ви бачите нашаровані тротуари від давніших років до сьогодення. Будинки, вулиці й парки — це жива мапа мінливого часу, колекція споруд, що всі існують водночас, хоч

одні побудовані тисячі років тому, другі — в часи молодості ваших діда й бабусі, а треті — минулого тижня.

Новонабутий погляд археолога стане вам у пригоді не лише в сучасному місті, а й у містах стародавніх, яких лишилися сотні майже на кожному континенті — від таких знаменитих, як Рим, до менш відомих, з романтичними назвами: Тікаль, Тель-Брак, Сіань... Ми бачимо більш ніж уламки й руїни — ми відкопуємо речі, що асоціюються з нашим досвідом у власних містах: райони й вулиці, відкриті площі й величні будівлі, резиденції сильних світу цього на видноті й ринки, де люди з усіх верств суспільства щоденно задовольняли свої потреби в поживі й паливі. Гуляючи стародавнім містом, наприклад, Помпеями, ми опиняємось у середовищі, де все має сенс: і ґратки над каналізацією, і вузькі провулки між житловими будинками, і ятки з їжею, і нахабні античні графіті на стінах. Існує поширена думка, ніби стародавні міста переважно занепали, та насправді більшість перших міст світу просто у нас під ногами в найбільших мегаполісах сьогодення. Ідеться не тільки про Рим і Сіань, а й про Лондон, Париж, Гуанчжоу, Мехіко, Токіо, Багдад, Куско, Каїр, Афіни, Делі, Стамбул... перелік можна продовжити. І ті міста поєдналися з іншими, що виростили поруч, утворивши всесвітній феномен, який зустрічається всюди на планеті. Сьогодні понад 50% населення світу — це жителі міст, і скоро цей відсоток стане ще вищим. За прогнозами, на 2030 рік містянами будуть більш ніж 50% африканців, 60% китайців, 87% американців і 92% жителів Великої Британії¹.

Плани й забудова стародавніх міст настільки нагадують те, що ми будуємо нині для себе, аж здається: так було завжди. А ще зростання й успішність сучасних міст наводять на думку, що людина в міському середовищі живе комфортно. Проте місто насправді не є природним середовищем для нашої раси, і людям не треба було міст, щоб вижити й успішно колонізувати світ. Мільйон років наші пращури жили на просторах теренах у скромних хатинках чи

в селищах, де всі знайомі між собою. На момент, коли шість тисяч років тому було винайдене місто, наші пращури вже успішно заселили всі зручні для життя місця і ще чимало незручних. Вони мали мережу доріг, що покривала заселені території, і винайшли плоту й човни, на яких переміщувалися водою. Люди переселилися з печер і природних прихистків у власноруч збудовані хатини з каменю, бамбука чи цегли. Вони мали складний репертуар мов, мистецтв, музики й танців для дозвілля, а ще виражали свою індивідуальність через прикраси, татуювання й зачіски. Вони вже шанували мертвих — про це свідчать поховальні предмети, покладені в могили. Багато чого мали й живі — людство на той час уже винайшло все необхідне для життя. Люди носили одяг, щоб не мерзнути, плугом орали землю, складали врожай у керамічний посуд і кошики, кам'яними ножами й бронзовими знаряддями різали їжу (і давали відсіч ворогам). Одомашнили господарчі культури, завдяки яким з'явилися хліб і пиво, та тварин, що давали молоко й вовну, були транспортними засобами і друзями. Словом, ми вже мали все, потрібне для успішного життя в умовах дрібних фермерських господарств, завдяки яким людство й далі ширилося би планетою — село за селом.

Цього простого та зрозумілого життя нашим пращурам-містянам, вочевидь, було замало. Маючи все, потрібне для виживання представників нашого виду, люди хотіли ще багато нематеріальних речей, яких не могли мати «на селі»: захопливого духу юрби, дивовижних винаходів і небачених страв, спокусливої мрії про закоханість у когось з-за меж рідного села. До появи міст подібні враження забезпечували ритуальні місця, куди люди могли потрапити раз чи двічі за життя. Ритуальні простори, розміщені оддалік від поселень, як-от Стоунгендж, давали можливість відпочити від сільського життя і збирали людей з різних місцевостей на фестивалі чи ритуали на честь богів. Такі місця обирали за якийсь елемент топографії, де люди ще незрідка зводили спеціальні

ритуальні споруди — на них фокусувалася увага спільноти, вони засвідчували колективні дії.

Збираючи людей, об'єднаних спільною метою, місця ритуалів давали змогу розвивати й практикувати комунікативні навички, завдяки яким людина могла взаємодіяти зі значною кількістю незнайомих. Однак місця на взір Стоунгенджу, хоч і принальні, були тимчасовими: тут можна було перебувати тільки під час кількох днів учт і релігійних ритуалів. Тільки міста могли зробити інтенсивну взаємодію постійною й відкривали більше можливостей (соціальних, політичних, економічних), ніж можна було уявити в ритуальному місці. Одним словом, уже тоді «вогні великого міста» таїли ті принади й заняття, які ми маємо в сучасних містах. Там розвивалася людська творчість, і виявлялася вона не лише в культурі, моді й мистецтві, а й у дрібницях, таких як одяг, прикраси, побутові предмети, їжа, зачіски. Людина з міського середовища набувала все нових речей і через них проголошувала новітні союзи, нове розуміння свого «я». Навіть якщо вона не могла регулярно купувати модні нові товари, лишалася можливість обговорювати моду — і це ставало заміщенням придбань, таким собі вільним набуттям міського стилю.

До появи міста існувала лише множина сіл, у яких кожна родина була більш-менш подібна до інших: усі — землероби чи скотарі, майже без соціального й етнічного розмаїття. Всі будинки теж були схожі між собою, окрім хіба що оселі вождя чи шамана: ця була більшою або містила якісь відмінні артефакти, завдяки яким власник будинку міг виконувати своє специфічне завдання — урядувати чи зцілювати хворих. Шамани берегли свої таємниці: не всі мали право торкатися сакральних предметів, бачити їх чи взагалі про них знати. Всі інші день у день виконували однакову роботу й мали той самий базовий набір харчів і речей. Речі були міцні та практичні, їхній стиль і оздоблення — перевірені часом. Міцною та практичною була і соціальна взаємодія. Можна було

трохи розважитися замолоду, зрідка вирушити на весілля в сусіднє село, раз на життя — у паломництво. Але левову частку своїх днів люди проживали в атмосфері, де всі всіх знають. У скромних фермерських поселеннях, які будувало людство по всьому світі, рідко хтось полишав громаду чи входив у неї. Люди ціле життя проживали в товаристві тих самих осіб, а ще майже всі були родичами. Нові обличчя з'являлися хіба що на весіллях чи коли заходили мандрівні крамарі зі своїми товарами. Знайомість — така була основна міра людських стосунків, і до чужих ставилися підозріло й вороже.

Рим, Сіань та інші мегаполіси стародавнього світу показують докорінну зміну в зв'язках людини з середовищем і людей між собою. У поселеннях міського типу мірою людських стосунків стала незнайомість. Перші міста були більші за найбільше «родинне» село, і людина, що перебиралася з села в місто, мусила від першого дня приборкувати підозріливе ставлення до інших. Людям доводилося адаптуватися до густозаселених районів, де вони нікого не бачили раніше; налагоджувати ритуальні й політичні стосунки з іншими новоприбулими; звикати до майже ненастанного дисонансу від спілкування з носіями різних культур, мов, звичаїв. Тепер взаємодія з чужинцями не обмежувалася нечастими обрядами приєднання до родинного кола нареченої, а ставала постійною умовою повсякдення. Люди залишали місто та приїздили до нього, приходили та йшли, щойно виникали нові можливості. Під час праці, дозвілля й торгівлі містяни мусили постійно оновлювати свій реєстр стосунків.

Міське соціальне життя і пов'язаний з міграцією дух підприємництва утворювали цикл зворотного зв'язку, і чимдалі більше людей прагнуло покращити свої умови. До появи міст не існувало середнього класу як групи людей, чиї прибутки дають змогу мати дозвілля поза базовими аспектами життя і вкладатися в житло, речі, освіту. До появи міст не існувало інфраструктури — всіх цих трубопроводів, трас і стічних каналів, які раптом стали критично

важливими для логістики у великих спільнотах. А ще до появи міст не існувало їжі «з собою»! Усе це з'явилося тільки разом з містом, причому водночас: середній клас, нові речі, фізична мережа сполучення і сміття,— ніби прихований потенціал для появи всього цього було закодовано в нашій колективній свідомості, й вони тільки чекали на нагоду побачити світ.

Коли вчені хочуть зрозуміти явище, вони перш за все мають дати йому визначення. Астрономи насамперед питають себе: «Що таке планета?» — і таким чином закладають базу для класифікації та порівнювання не тільки планет, а й інших небесних явищ, яким теж потрібні назви: супутників, метеоритів, чорних дір. Науковці не мають змоги побачити Великий вибух чи народження котроїсь окремої планети і натомість мусять екстраполювати з відомого про наявні небесні тіла, щоб зрозуміти, як влаштований всесвіт. Біологи ставлять питання про те, що таке вид, і уважно досліджують наявне розмаїття, а тоді оцінюють взаємозв'язок видів у просторі й часі та визначають темпи й наслідки еволюції за окремими ознаками вимерлих видів, що збереглися лише у вигляді випадкових скам'янілостей чи фрагментів скелетів. А хіміки перш за все питають: «Що таке атом?» — і тільки тоді можуть визначити, як саме атоми можна поєднати новими способами й отримати нові речовини, наприклад, пластик чи аерогель, або роз'єднати й отримати вибух.

У світі великого значення, яке має для нас місто нині, археологічне визначення урбанізму набуває особливої ваги. Спершу слід визначити, що таке місто, і тільки тоді зможемо дійти спільної думки про те, яке поселення вважати першим представником цієї категорії, чи порівняти між собою міста, що виникли з того часу. Та перш ніж давати визначення містам стародавнього світу, варто переглянути сучасні уявлення про місто — вони здатні здивувати, бо ми зовсім не так уявляємо вигляд і «атмосферу» міста. На

Кубі мінімальна кількість осіб, за яку поселення можуть визнати містом,— дві тисячі; в американському штаті Огайо містом може називатися будь-яке поселення, де проживає від п'ятих тисяч зареєстрованих виборців; а в Сенегалі мінімальна кількість жителів, за яку селище може отримати статус міста,— це десять тисяч осіб². Така державна статистика головно пов'язана з тим фактом, що поселення, визнане містом, має право на певне фінансове забезпечення й підтримку з боку уряду, оскільки міста вважають важливими.

Якщо ми не можемо дійти спільної думки про те, що є містом за мінімальною кількістю жителів, навіть маючи перед очима живі приклади, чи можемо ми дати місту таке визначення, яке підійде і минулому, і сьогоденню? Чи не краще натомість звернутися до якісних характеристик — як у тому старому жарті, що, мовляв, порнографії важко дати визначення, але коли її бачиш, то одразу впізнаєш? Можна почати наш пошук дефініції міста з легковажних варіантів, які, проте, містять у собі зернину сенсу. Скажімо, в сучасному світі «справжнє» місто — це таке, де є крамниця «Еппл» чи представництво «Мерседес-Бенц». Річ не в тому, що сільські жителі не можуть собі дозволити останній смартфон чи дороге авто — просто тільки міста мають достатньо велике населення (тобто спільноту потенційних покупців), щоб був сенс вкладатися у фізичну точку продажу. Окрім наявності реальних покупців, є й інші способи, в які міське споживання відображає економію на масштабі. Спеціалізовані крамниці розміщують у містах, бо тут достатньо людей для просування бренду — тобто тих, хто йде в крамницю й підтверджує популярність продукту, і тих, хто просто проходить повз торговельну точку, усвідомлюючи, що її наявність — ознака статусу для цілого району. Фізичний магазин — це ніби верхівка споживацького айсберга, що показує: оцей густозаселений простір має розмаїту й потужну економіку.

Але місто — це не тільки економічні можливості. В інших потенційних визначеннях урбанізму взято до уваги такі якісні

показники, як наявність урядових установ чи важливих адміністративних сервісів на взір судів або інших бюрократичних інституцій. Дослідники, які спирають свої визначення на бюрократичний елемент, завжди роблять це з урахуванням відносної густоти населення, щоб не приписати статус міста самотньому аванпосту й не викривити подальший аналіз, узявши до порівняння поселення, які насправді неможливо порівняти. Так, антрополог Ричард Фокс запропонував визначати місто як «центр концентрації населення і/або місце проявів престижу», а суспільствознавець Вір Гордон Чайльд стверджував, що перші міста, навіть відносно невеликі, були місцями зі «справді монументальними громадськими спорудами» і мали розмір, у десять разів більший за будь-яке село³.

Визначаючи місто через речі, які воно в собі містить, можна наблизитися до археологічних архівів і поставити наше справжнє питання: «Чому взагалі виникли міста?» Але й тут нас спіткає вада всіх визначень — розбіжність між тим, що ми нібито бачимо, і реаліями, через які визначення не може бути на сто відсотків точним. Повернімося до аналогій з іншими науковими дисциплінами. Пам'ятаєте дискусію про Плутон — чи є він насправді планетою? Школярі, звісно, мають цікаві розмови з бабусями й дідусями про те, чи «рахується» Плутон у моделі Сонячної системи, але проблема виникає не через те, що неправильна сама концепція визначень, і не через те, що вчені не можуть вирішити, що як називати. Насправді найцікавіші відкриття трапляються саме в цих «білих плямах» дефініцій. Коли йдеться про міста, то нам відомо, що колись міст не було взагалі. Якщо визначити, які саме риси згодом зробили поселення містами, ми отримаємо ключ до розуміння відмінності міста від усього, що існувало до його появи.

У рамках цієї книги місто визначається як поселення, що має деякі чи всі з таких характеристик: густе населення, різноманітний етнічний склад, багатопланову економіку, де товари за ряснотою

та розмаїттям переважають доступні в прилеглих сільських місцевостях. У структурі міста часто існують ритуальні споруди — храми, мечеті й церкви; але, окрім будівель релігійного призначення, є й інші великі будинки. Багатофункціональна економіка й інтенсивність заселення визначають вертикальний ландшафт: житлові будинки, суди, урядові установи та школи. Є формальні центри розваг, наприклад — стадіон, театр, іподром, опера. Є відкрита ділянка, що може використовуватися для різних цілей: ринкова площа, місце для прогулянок чи спортивна арена. Є принаймні декілька широких вулиць і проспектів, що сполучають світ багатства та привілеїв і контрастують зі звивистими вуличками у звичайних кварталах. І — найголовніше — наявна взаємна залежність містян у таких фундаментальних людських потребах, як вода й харчі. У селах люди завжди знають, коли їстимуть наступного разу, бо самі контролюють свої поля та свійських тварин. А в місті немає можливості тримати у своїй оселі річний запас зерна або стадо.

За всіма параметрами перші міста стали зовсім інакшим масштабом людського досвіду. Звісно, не в усьому позитивного. Перенаселеність, забрудненість, шум і гамір, злочинність, нестача води, нечистоти, брудні вулиці й висока вартість життя — ось мінуси, з якими мали справу перші жителі міст шість тисяч років тому і з якими стикається багато сучасних містян. Скрізь були «за» і «проти»: вищий ризик підхопити заразну хворобу, але й лікарів у місті більше; їжа коштує дорожче, але ширший вибір продуктів і закладів харчування; умови роботи складніші, але платять більше, а можливості для кар'єри кращі. Як і нині, проблеми й ризики пом'якшувалися доступом до чимдалі більших обсягів інформації, завдяки яким люди відчували певну владу над своєю ситуацією, а то й контроль над нею. У результаті місто — мале, яким воно було на початку, і величезне, яким воно ще тільки може стати,— ставало місцем, де численні аспекти повсякдення відкривають вибір між розмаїттям потенційних дій.

Моє прагнення зрозуміти процеси ранньої урбанізації походить від захвату і тривоги, що їх вселяє у мене моє рідне місто Лос-Анджелес, а також інші мегаполіси, в яких мені пощастило жити. Завдяки професії археолога мені також пощастило зсереди-ни поглянути на численні величні міста стародавнього світу. Руїни романтичні, але є тут й інтелектуальна складова; місця розкопок можуть лежати на поверхні, як-от Теотіуакан біля Мехіко, чи ховатися глибоко під сучасним містом, як-от Афіни, Токіо, Лондон. Однак я не до кінця розуміла власні почуття щодо урбанізму, доки не переїхала з малого університетського містечка просто на Мангеттен. Раніше місто здавалося мені чимось звичайним, само-зрозумілим, та коли я переселилася з міста в місто, почала помічати очевидні спільні риси не лише в урбаністичному середовищі сучасного світу, а й у багатьох стародавніх містах, що дожили до сьогодення. Відтоді я вивчаю історію стародавнього урбанізму на різних континентах, працюючи «в полі» в таких розмаїтих краї-нах, як Індія і Бангладеш, Англія і Туніс, Єгипет і Туреччина, Ма-дагаскар і Італія.

Мені пощастило попрацювати на кількох розкопках стародав-ніх міст і відчути, як земля під пальцями піддається й відкриває не-ймовірні споруди і буденні артефакти, з яких складалося те давнє міське життя. Порухом кельми я знімала куряву століть і знаходила дрібні уламки керамічних посудин, з яких колись їли. В тіні місь-кого муру мені трапився фрагмент стародавньої прикраси, яку ли-шив тут мандрівний торговець чи, може, необачно загубив під час прогулянки місцевий житель. Поглянувши на сам мур, я побачила відбитки пальців у застиглих шарах будівельного розчину — мить, яку час зберіг між рядами каменів на тисячі років. Розкопуючи фундамент звичайного будинку, я бачила, як стародавній містянин прагнув потішити людське око: будинок спорудили з битої цегли, але нерівні краї було розвернуто всередину, щоб ззовні здавалося, що будували з нових матеріалів.

І малі, і великі археологічні знахідки настільки знайомі, що іноді я працюю зі стародавнім містом і ніби розкопую заповищений слід сьогодення. Будинки приховують повсякденні сімейні справи, а більші споруди спонукають поглянути не на приватний світ, а на життя цілої спільноти. Площі — фізичний простір, де чимало людей могло зібратися в базарний день або під час святкувань, але також це місце, де самотній індивід міг налякатися серед ночі. Провулки й переходи викликають до життя спогади й досвід нашого сучасного життя в багатоквартирних і багатолюдних будинках, де ми день у день зустрічаємо одних і тих самих сусідів і виконуємо одні й ті самі дії. Величні адміністративні споруди — храми чи розкішні палаци — нагадують про те, що хтось мав владу над центром міста і що стосунки між людьми та їхніми верхніками являли собою складну суміш покори, повноважень і спротиву. Всюди в місті — виразне відчуття стилю, розмаїття матеріальних предметів, урбаністичний вигляд і архітектури, і артефактів, що помітно відрізняє жителів міста від селян.

Ось про що я хочу спитати вас, читачу: чому саме міста? Чи є вони природним кроком в еволюції людського поселення, чи реакцією на щось? Зараз дуже доречно мити у людській історії для такого питання. По-перше, ми нарешті зібрали достатньо археологічних даних про стародавні міста з усього світу, щоб досить детально уявити, як саме розбудовувалися перші міста і як виживали вони в страшенно різних середовищах — від оаз у пустелі до річкових берегів і буйних тропічних джунглів. По-друге, наша здатність досягнути розвитку міста як безповоротну й бурхливу зміну отримала за нашого життя паралель у вигляді іншого феномену, який виник ніби нізвідки та приніс багато клопоту, а водночас став невід'ємною частиною нашого життя. Це інтернет.

Багато хто з нас уперше мав справу з інтернетом уже в дорослому віці. Наші діти сприймають світ інакше і вже вважають наші

історії про те, як колись комунікація обмежувалася паперовими мапами, телефоном і написаними від руки листами, ексцентричними й застарілими. І трохи неймовірними («Та ну, як це в тебе не було смартфона!»). Мабуть, таку саму реакцію отримували жителі перших урбаністичних центрів, коли розповідали дітям і онукам, що величного міста Тель-Брак, Тікаль чи Сіань за їхньої юності ще не існувало і вони на власні очі бачили його початок і стрімке зростання. Старі люди, понад сумнів, розповідали історії про принади й новизну міського життя, про розмаїття людей, їжі та свят, що оживили тяжку рутину праці. «А хіба може бути інакше?» — дивувалися діти на саму думку про те, що колись не було щоденного ринку й людних вулиць, цілорічно відчинених храмів, людських юрб і спокусливо-принадних дешевих брязкалець та екзотичних ароматів.

Коли було винайдене місто, наші пращури пристосувалися до урбанізму так само швидко, як ми нині — до об'єданого глобальною мережею світу. Подібно до інтернету, перші міста відкривали можливості для роботи й дозвілля, причому в одній і тій самій фізичній локації. Сьогодні телефон чи ноутбук легко переносять нас від соціальних мереж і веселощів у родинному колі до серйозного листування з начальником. Інтернет дарує автономний вибір взаємодії: можна перебувати на зв'язку з друзями, рідними й незнайомцями, а водночас захоплено гратися в гру з самим собою. І чимало з пропонованого можна просто відфільтрувати. Так само як на вулицях міста можна йти і приділяти увагу лише певним видам взаємодії та можливостям з-поміж усього, що відбувається навколо, в інтернеті ви спрямовуєте себе на той чи той шлях по сайтах залежно від поточних потреб. Ви знаєте: коли прийде час для нового запиту чи вражень, їх можна видобути з загальної маси даних у мережі, де є все для всього — від колиски до могили: побутові поради, салони для наречених, консультації щодо фертильності й виховання дітей, фінансові та юридичні поради, служби вигулу

собак, слухові протези, догляд за хворими, ритуальні послуги. Для наших далеких пращурів міста стали першим інтернетом: засобом комунікації з силою-силенною різних людей, місцем нових форм праці й дозвілля, способом постійно перебувати в контакті з іншими. Як інтернет допомагає нам задовольняти фундаментальну людську потребу в комунікації та демонстрації себе, так і місто пропонувало настільки привабливі речі, що, коли його винайшли, люди більше не уявляли без міста свого життя. Але — як і інтернет — концепція міста спирається на низку важливих і вже наявних складників: дар мови, історію міграцій, унікальну залежність людської раси від предметів праці й наш колективний потяг до винаходження й будівництва архітектурних споруд. Як ми побачимо в цій книжці, кожний з цих складників був ключовим для розвитку міського життя і його продовження в сучасному світі.